

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. **Bordskikk til hverdag**Fylke: **Oppland**

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: **Søndre Land**Emne: **nr.23**Bygdelag: **Søndre Land**Oppskr. av: **Jörgen Karlsen**Gard: **Alle**(adresse): **Hov i Land**

G.nr.

Br.nr.

- A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. **Etter samraad med 3 aati-aaringer og eiga røynsle.**
- B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

- SVAR
1. För i tia saavel som naa har familien paa gardene alltid sittet ved samme bord under maaltidene paa kjøkkenet. Undtak herfra er enkelte storgarder hvor familien har sittet inne i spisestua mens tjenerne og andre arbeidsfolk har spist paa kjøkkenet.
  2. De satt ved skiva i kjøkkenet, som alltid har vært stort og romsleg paa bondegardene. Men sia 1870 har de mest velstaaende bönder i likhet med familiene paa embedsgardene spist inne i spisestua mens tjenerne, husmenn og andre arbeidere har spist ved et langbord i kjøkkenet.
  3. Paa de alminnelige gardene og i mindre hus ellers spiste altsaa alle paa kjøkkenet.
  4. Det var ingen forskjell paa maten der alle satt ved samme bord. Men i kaksheimarne hadde de nok bedre mat inne i stua enn paa kjøkkenet. Men baade i stua og paa kjøkkenet spiste man samtidig. Var det handverkere paa garden - og det hendte ofte för i tia - satt disse ved sitt eget bord paa kjøkkenet mens de spiste, og de fikk ogsaa noe bedre mat enn tjenerne. Den skikken at storböndene hadde matstall for seg sjöl inne i spisestua, synes ha kommet inn etter 1870 da tömmerprisene steg, og man helst ville ordne seg etter de saakalte "kondisjonerte".
  5. Var det bare et romsleg kjøkken og ei stue paa garden, har alltid vertsfolka og tjenerne spist ved samme bord i kjøkkenet, og dette er skikken framleis.
  6. Kom det fremmede til gards, og de skulle spise i lag med husfolket, vart det alltid dekt paa bordet i stua for husbondsfolka, mens tjenerne spiste paa kjøkkenet.
  7. Husbonden har alltid som i dag hatt sin faste plass under maaltidet ved den innerste bordenden mens husfruen sitter ved den andre enden rett i mot. Barn og tjenerne har ikke hatt faste plasser ved bordet. De satte seg som plassen var til, og som det falt seg.
  8. Ingen har hört at barna skulle staa ved bordet under maaltidene.
  9. Plassen hvor husbonden satt, har ikke hatt noe bestemt navn. De har kalt det Fars sin plass, dette er fars plass.
  10. Hedersplassen i dag ved bordet er den samme som för i

alle heim. Gjestene blir plassert nærmost husbonden
paa begge sider av ham ved bordet.

11. I gammal tid var det ikke vanleg aa vaske hendene før
man gikk til bords. Var de for vökete, förka man av
dem ute för man gikk inn til aaltidet. Men för om lag
hundre aar sia var det nok en og annen bonden som vaska
hendene sine naar han kom inn fra jorden. Ogsaa i dag
er det ikke vanleg at arbeidsfolka vasker hendene för
de spiser hvis de da ikke kommer direkte fra vökjefäl-
leren eller fra sakeren. Men de andre i huset vasker seg
nok paa hendene för de spiser.
Ingen har sett at noen kom til bords med lua paa. Hendte
det at en liten kar glönte aa ta lua av, vart den nok
snart lugga av enten av eldre sösken eller de som satt
barnet nærmost.

12. Det var skikk at famlens folk spiste av samme graut-
fat, og tjenerne eller arbeidsfolka av sitt felles fat
naar det var skeimat. Naar er jo denne uskikken borte i
alle heim.

Grautmjölka hadde de i store boller hvor de dypa skeie
under grautspising. Naar er dette slutt för 40-50 aar sia.
Ingen gamle har sett at man drakk av samme kopp ved bor-
det. Skogsarbeidene har alltid brukt aa ta med seg kald-
graut og mjölk i et spann til arbeidet i skogen. Hver
mann spiste da sin egen graut og mjölk för seg sjöl.
Det er vanskelig aa si naar krustöykoppen avlöyste tre-
koppen. Ingen kan gi opplysning om dette naa. In naa
dertil anta at kjörelær av poselen og krustöy kom i bruk
naar slike ting kom i handelen hos kremerne, og det er
kanskje minst hundre aar sia.
Noen sammenheng med kaffekoppen har dette ikke, för den
"overhaandtakende kaffedrikking og punsdrikking" som pre-
sten Johannes Henrik Berg i Land skildrer kring 1812, var
vel ikke bare "begersvinging". De hadde nok kopper de da
drakk av i bondenheimene. Kanskje de var av tre i de sma
heim. Men koppen, ikke bollen, er i allfall nevnt som
drikkekar för hundre aar sia.

13. Det er ingen gamle naa som har sett heile matgryta paa
bordet under maaltidet. Men enna kan en faa se fleske-
panna paa bordet til felles bruk i sma heim. Den staar
paa en pannering, og huslyden försnyer seg fra den.
Kommer kjent folk til gards, lar man panna staa, og den
fremmede fikk sitte "inntil" i lag med de andre. Kom det
"storfolk" til gards, naa ikke xp steikepanna komme paa
bordet under maaltidet.

14. Man la ikke fisk og sild eller kjött inntula i flat-
bröd og spiste "bette" som vi ofte saa i Nordland. De fikk
maten paa trebretter eller tretallærker för i tia, og
spiste man spesessild ved bordet, kunne heile bordet ha
sildrester etter maaltidet. Ofte vart silda lagt paa
flatbröd i stedet för tretallærken.

15. Enkelte beit av sukkerknuppen naar de drakk kaffe. Inten
la de da resten av knuppen ved sia av seg, eller som en-
kelte kunne gjøre, de la den tilbake paa sukkerskala.
"Du naa kje ta denne knuppen, för den har fru Fall pitt
av," vart det sagt til en gartner för 15 aar sia da han
fikk kaffe paa kjökkenet under arbeidet i hagen.

16. Aa slaa gløheit kaffe paa skala blir nok av arbeidsfolk
gjört den dag i dag, men det anses ikke för god bordskikk.
För i tia var det naturlig og alminnelig.

17. Naar gaffelen kom i bruk, kan ingen si. Mange bruker "Söfferudgaffelen" enda. Formentlig har man baade til helg og sökn vanligvis brukt fingrene ved alle maaltider paa garden Söfferud i S. Land, men⁴ man annen steds tok til med bordkniv og gaffel. Mellom arbeidsfolk blir nok fingrene brukt enda istedenfor gaffel, særlig ved skrelling av poteter og ved kjøttspising eller rensking av fisken ved bordet.
18. Tollekniven eller fallkniven er nok enda i bruk i mange arbeiderheim naar spekekjøtt eller flesk skal skjæres. Kvinnene brukte bordkniven. For 70 aar sia var kniver sjelden aa se paa bordet under maaltidene. Men i saakalte "bedremannsheim" har nok baade kniv og gaffel vært vanlege spiseredskaper for sjölvfolket i hundre aar.
19. Alle hadde hver sin skei, og den var for 60 aar sia av tre, helst av lönn, for den vart "blank" etter avtörkinga med neven. Treskeiene var merkt med vedkommendes merkebokstaver. De vart satt i "skeiknekten" som snekkeren hadde laga og festa til veggen ved sia av bordet. Treskeiene vart ikke vaska, bare avtörka med neven. Disse skeiene gikk litt etter litt av bruk da kjøpskeier kom i handelen, og er neppe i bruk naa av noen gammal gubbe, som lenge holdt fast paa si eiga skei ved bordet.
20. Det er vanskelig aa si noe om naar folk tok til aa bruke steintöy til kopper og tallerker eller fat. Alt spisetöy av tre vart borte for 60-70 aar sia, men en kan enda paa enkelte gardar faa se at det har blitt brukt för i tia.
21. Bordduk vart ikke brukt i vaare besteforeldres hus for et parr menneskealdrer sia. Og enda blir ikke bordduken brukt til hvergags til maaltidene paa kjøkkenet. Men de som spiser inne i stua, bruker duk paa bordet og har brukt dette lenge. I arbeiderheim nöyer de seg framleis med kvitskura kjøkkenbord. I nye arbeiderheim blir dog bordduken, helst en voksduk, alltid lagt paa bordet i kjøkkenet ogsaa. Blir fremmede med til bords, legger man alltid paa bordet en kvit linduk naar det skal spises.
22. Det er vanlig i mange heim naa aa finne en duk paa bordet baade i stua og i kjøkkenet. Men paa gardene blir det ikke lagt duk paa bordet under maaltidene for arbeidsfolket paa kjøkkenet.
23. I mindre hus er det skikk at folk forsyner seg fritt etter önske, men paa gardene maa husbonden först forsyne seg ved bordet, og er gjester til stede, skal gjesten ha först. De gamle kan fortelle at for 60-70 aar sia vart maten delt ut porsjonvis til de som satt til bords. Husmora skifta maten ut til tjenerne og arbeidsfolka, men i de fleste hus var maten rikelig. Paa en gard blir det fortalt at husbonden var saa nöyt'n at han satt med flatbrödet under armen mens han spiste, og husmennene maatte fram til husbonden og bryte av brödet naar de ville ha seg en bit. Silda vart lagt i et saakalt "sildtraug" paa somme steder, og paa andre steder vart 2-3 sild delt ut til hver mann. Det som ikke vart oppspist ved brodet av skifta mat, kunne vedkommende ta med seg heim om han syntes saa. Trebretter vart brukt til hver mann naar det var sild. 4848

24. Lompe, ovsbrød, flatbrød, ost og smør og kjøtt vart skifta. Alle fikk like mye, og porsjonene var store nok, men man gjorde ikke skilnad på unge og gamle ved bordet.
25. Det var ingen aldersgrense for barna som maatte hjelpes ved bordet. Saa snart de vart flinke nok til aa spise sjøl-da som naa-fikk de forsyne seg sjøl, og greidde de ikke dette, fikk de hjelp av eldre søstre eller av mor og far, som alltid hadde et øye med mindre-aringen naar han spiste.
26. Det er saavidt at riktig gamle folk kan huske at man i somme hus taug maten for de sma. Storbonden Per Fall som naa ville ha vart 90 aa hvis han hadde levd, vart maten tygd til mens han var riktig liten, sier gamle folk. Men uskikken er nok gaatt av bruk for om lag hundre aa sia.
27. Det har i Søndre Land ikke vart vanleg at man har brukt bordonn eller endakt ved matbordet. Det har forekommet i eldre gammalkristelige heim for im tia. Kom det en fremme gjest til bords, maatte en av barna lese bordonna for de tok til aa spise, men skikken har vart omtrent ukjent i de enkelte gamle gubber folder hendene sine for maten, og naar de har spist uten aa si noe.
28. Løsløppen tale vart ikke taalt ved bordet.
29. Sjøl sagt kunne en tale om dagens hendinger ved matbordet. Det falt ikke folk inn aa synge ved bordet. Men i de seinere aa naar presten har vart med i seldkaper, har det nok blit spredd, svak sang(bordverset) føre og efter maten, og i mange skuler blir dette brukt i den saakalte "langkvile" da barna skal ha mat.
30. Til dagleg gikk nok mange fra bordet saa snart de var ferdig med spisinga uten aa vente på de andre. Men inne i stua mellom vartstoka var det vanleg skikk at alle sett ved bordet til den siste hadde spist.
31. I dag er det en uskikk aa gaa fra bordet for alle har spist. Det er vanleg at folk takke for maten naar de gaar fra bordet. Enkelte kan kanskje glømme det framlais.
32. Det har hendt at enkelte sier: Vebekomme! naar de kommer inn mens folk spiser, men det hender ofte at det ikke blir sagt noe fra en mann fra grenda om han skulle komme. Var den fremmede godt kjent med husets folk, aa de: Du faar sette deg inn til i lag med de andre! Det er en gammel skikk som enna blir anvendt mange steder i bygda i dag.

36. Kom en fremmed inn i huset utafor maaltidene, vart han traktert inne i stua med kaffe og kaker. Hadde han ikke spist middag, fikk han det, og husmora varta opp.
37. En tilfeldig gjest som ikke var kjent, kunne nok faa ^{Ellers} traktering hvis folk likte hans maate aa vare paa. ~~Ellers~~ ~~satte~~ han gaa naar ärendet var utretta, uten traktering.
38. Kjelen stod nok ikke paa og var varm heile dagen, men kom noen inn, og man satte pris paa besøket, var baade kaffe og kaker satt fram.
39. Kom en fremmed gjest inn etter man hadde spist og ønsket faa mat, fikk han det inne i spisestua, og husfrua varta han opp mens han spiste. Duk vart lagt paa, og det kunne hende at hun tok en bit sammen med ham ved bordet. Saa den fremmede ut som en vanleg arbeider, fikk han maten paa kjøkkenet hvor tjenerne gikk til og fra. Kom en vyrd mann inn da folk skulle spise, vart det stelt paa bordet med duk inne i stua, og verten spiste i lag med ham.
40. Det er visse ting som tyder paa at man för i tia ville la seg nöde til bords. I selskaper hender det jo enda at särleg kvinnene maa la seg be baade en og to eller flere ganger för de rusler inn til bordet og faar seg mat. Men i tale mann og mann i mellom, karakteriseres dette som en uskikk.
41. Sitter en vyrd gjest og spiser aleine, hörer det med til god skikk at husfrua er til stede under spisinga. Hun kan gaa til og fra, prate litt og ha litt före seg. Men hun setter seg ikke paa en stol og betrakter den fremmede. Det er uskikk i Land.

De gamle bordskikkene er ikke i opplöysing i bygda, men mange av de unge som har värt atskillig ute paa andre bygder, opptrer jo friere og er mere seg sjöl ogsaa ved matbordet. Man hörer oftere at de kan si velbekomme naar de kommer inn mens folk spiser, og de takker alltid for maten, hvilket de gamle ikke alltid gjorde.

Hov i Land den 2 november 1950.

Jörgen Karlsen.

4848

